

АРХІВ ПРО "УМ" РЕКЛАМА В "УМ"

ПЕРЕДПЛАТА НА "УМ"

Україна молода

ЗНАЙТИ

ГОЛОВНА	НОВИНИ	ПОЛІТИКА	ЕКОНОМІКА
СУСПІЛЬСТВО	ІСТОРІЯ	ЗДОРОВ'Я	
КУЛЬТУРА	СПОРТ	КАЛЕЙДОСКОП	

> [Історія](#) > Дах Грушевських

ДАХ ГРУШЕВСЬКИХ

10.11.2015

Микола КУЧЕРЕНКО

Родина Грушевських: батьки Сергій Федорович і Глафіра Захарівна, їхні діти Михайло (на той час — магістрант Університету святого Володимира), Олександр і Ганна з чоловіком Віктором Шамраєвим. Унікальне фото зі збережень родини Шапранів.

Одним із напрямів наукового пошуку, що проводиться в Історико-

меморіальному музеї Михайла Грушевського в Києві, стало вивчення історії дому на Паньківській №9, проживання там багатьох його мешканців, з

якими Грушевські ділили дах — як за життя Михайла Сергійовича, так і впродовж наступних десятиріч. Це допомагає простежити долю багатьох унікальних фотодокументів, книг, меблів та інших речей, що належали Грушевським, пізніше ставали власністю інших господарів і, зрештою, неодмінно мають повернутися тепер уже до музею великого українця — щоб свідчити про визначні й трагічні сторінки нашої історії.

Із села до Києва — шукати чорної роботи...

За тривалістю мешкання на Паньківській на перше місце, поза сумнівом, слід поставити родину Шапранів: Марка Івановича, Мотрону Кирилівну та Ганну Марківну. Ці люди були вірними помічниками Грушевських, свято зберігали добру пам'ять про них.

Із виявлених у родичів документів знаємо, що Марко Іванович Шапран походив із села Тростинки Барахтянської волості Васильківського повіту на Київщині. Десь у віці 14-15 років він, за свідченням сподвижника Михайла Грушевського у книговидавничій справі Юрія Тищенка (Сірого), «малограмотна звичайна селянська дитина», прийшов із села до Києва шукати собі чорної роботи. Спершу Марко Шапран був помічником двірника у домі Грушевських, а пізніше розсильним при книгарні «Літературно-наукового вісника».

«Ся людина затрачувала неймовірну силу енергії на самоосвіту і на знайомство та вивчення того діла, за яке вона взялася», — згадував Юрій Тищенко. Він так описував життя Марка Шапрана: «Прийшов він до книгарні майже неписьменним, але завдяки своїй пильності й упертості, в доброму значенні цього слова, за короткий час навчився писати не тільки просто бездоганно каліграфічно, але й добре граматично, вести записки в книгах, спочатку прості, а потім поволі й бухгалтерійні, освоївся із змістом книжок, бо я ставив в обов'язок кожному з молодих співробітників насамперед, як приходила книжка до книгарні на продаж, прочитати її й дати мені на звіт. Цього

домагався я на те, щоб кожний із працівників книгарні міг порадити покупцеві ту чи іншу книжку, спираючися на її зміст. Отже й Марко Шапран, почавши працювати в книгарні звичайним слугою-розсильним, скоро досяг уже ступеня продавця, а по ліквідації книгарні ЛНВ в 1915 році перейшов на працю до найбільшої київської книгарні Ідзіковського, де незабаром став керівником її слов'янського відділу при філії на Хрещатику. У 1917 році, коли я повернувся до Києва й поновив видавничу й книгарську справу при видавництві «Дзвін», Марко Шапран охоче перейшов знову до мене й незабаром став директором книгарні «Дзвону», що містилася на В[еликій] Володимирській, недалеко від Оперового театру, а також і моїм довіреним у всіх справах. Це була людина кришталевої чистоти й чесности».

Варто зазначити, що на Паньківській вулиці Марко Шапран оселився, мабуть, ще з отриманням там роботи помічника двірника. Там він і познайомився з вродливою дівчиною Магдусею — Мотроною Кирилівною Бялоцькою, яка походила з-під Умані (можливо, з села Нової Греблі) і була служницею в польській родині Ціхоцьких. Приблизно в 1908—1917 роках Ціхоцькі знімали помешкання у квартирі № 3 (другий поверх), поки господарі — Олександр Сергійович та Ольга Олександрівна Грушевські — перебували в Петербурзі. На жаль, пізніші мешканці дому Грушевських не запам'ятали ім'я самого Ціхоцького — голови родини, відомо лише, що він був лікарем. Його дружину звали Софією, а дітей — Станіславом, Зосею і Русею. Магдусю Бялоцьку та Софію Ціхоцьку з її дітьми можна побачити на нещодавно отриманій музеєм фотокартці 1910-х років — з того знімка й не здогадаєшся, що одна з жінок є служницею (фото могло бути зроблене в Парижі, куди, за розповідями, Магдуся супроводжувала Ціхоцьких). Про Ціхоцьких надовго збереглась добра пам'ять у Магдусиній родині.

Десь тоді й одружилися Марко Шапран і Мотрона (Магдуся) Бялоцька. «Як моя мама вийшла заміж, то вони [батьки] в сьомому номері (сусідній будинок на вулиці Паньківській № 7. — М. К.) зайняли квартиру», — розповідала в 1990-х роках науковцям Історико-меморіального музею Михайла Грушевського Ганна

Марківна Шапран — донька молодого подружжя. Вона народилась 7 (20) березня 1918-го. Хрещеною матір'ю 25 березня того року була записана Софія Потапівна Ціхоцька.

Розстріляли за те, що був робітником-українцем

Проте невдовзі долі Ціхоцьких і Шапранів назавжди розійшлися. Софія Потапівна (з чоловіком на той час вона вже була розлучена) із дітьми виїхала до Польщі, яка повертала собі втрачену колись незалежність. Збереглись лише неясні спогади про подальшу долю родини та лист 1926 року від Софії Ціхоцької до Грушевських, де вона розповідала про дочок: «Зося вже другий рік заміжня», а «Іруся закінчує навесні Агрономічний інститут», про сина Станіслава, секретаря польського консульства в Ліоні. А ще вона розпитувала про Магдусю, розповідала, що вже два роки намагається допомогти їй виїхати до Польщі, але «це виявилось неможливим, бо дозвіл можна отримати лише в Києві».

Доля родини Шапранів виявилась незрівнянно гіркішою. Марка Івановича, який з 1917 року завідував книгарнею видавництва «Дзвін», більшовики розстріляли у 1919-му — нізащо, просто «в порядку червоного терору». Коментуючи цю трагедію, Юрій Тищенко згадував: «Коли почув я се, то не міг пойняти віри, щоб сю людину, яка за все своє життя не зробила нікому найменшого зла, яка не належала ні до партій, ні до політичних груп ніколи, могли розстріляти навіть найбільш підлі, найбільш завзяті душогуби, але живий свідок переконав мене в тому. Його розстріляли тільки за те, що він був робітником-українцем».

Перестрашена Мотрона Шапран врятувалася з малою дитиною втечею до брата в Нову Греблю. Але «в братовій сім'ї боялись репресій. Мотрона Кирилівна дуже це відчувала, і вони самі пішли в якесь інше, глухіше село в тому ж Уманському повіті. Вони дуже боялися, щоб їх не знайшли. З тих пір ця боязнь переслідувала їх усе життя. Навіть мені вони забороняли: «Не говори ні з ким, нікому не розказуй,

хто ти, чого приїхала», — згадувала на схилі життя її дочка Ганна Марківна. Цей страх був настільки сильним, що залишався на все життя. Навіть у 1990-х роках Ганна Марківна намагалась «тримати язика», а коли вже й розповідала грушевськимознавцям про когось, то починала зі слів: «Дуже добра людина була».

Особливе «табу» в родині було накладене на пам'ять про замордованого Марка Шапрана. «Вона дуже мало розповідала про батька, бо вона про нього мало знала. Чогось вони з мамою про нього не говорили. Чи, може, вона боялась розповідати, і скільки я питала, вона казала: «Я мало про нього знаю», — засвідчує Людмила Чернова, двоюрідна племінниця Ганни Шапран.

Кілька років поневірялась на Уманщині Мотрона Кирилівна з дитиною. Лише «коли з-за кордону повернувся Михайло Сергійович, Мотрона Кирилівна йому написала, що вони бідують з дочкою, щоб він їм допоміг. Він написав, щоб вони приїжджали. Вони приїхали, й він їх до себе взяв. Так до кінця там і жили», — згадувала донька Шапранів.

Отримавши нарешті дах над головою — прихисток на Паньківській № 9, нещасна вдова з малою дитиною все ж жила надзвичайно бідно. Ліжком для обох служила скриня в коридорі — придане Мотрони Кирилівни. Ганна Марківна служила у Грушевських кухаркою. Забігаючи наперед, зауважимо, що вже відома нам родичка — Людмила Чернова встигла застати Магдусю Шапран у домі Грушевських (у 1930-х роках він став комунальним): «У них була спільна кухня, там кожен мав свою плиту, був лічильник над плитою; ідеш у туалет — в кожного своя лампочка. Вона дуже смачно готувала, була кухаркою в сестри Михайла Сергійовича. Я коли приїжджала до них на сесії, то це було прямо «об'єденіє». Коли вона з'являлась на кухні, відразу життя вирувало: всі круг неї, всі її дуже любили. Мотрона Кирилівна, була надзвичайно добра жінка. Така вже була добрячка, що весь дім вважав її своєю мамою».

РЕЛІКВІЇ

Шапрани майже нічого з речей не викидали

Коли у 1933 році заарештували Сергія Шамрая — небожа Михайла Грушевського, його дружина Валентина Іванівна, небезпідставно передбачаючи, що їх «ущільнять» і підселять сторонніх людей (найімовірніше, з «чекістів»), передала одну з двох кімнат Мотроні та Ганні Шапран. Слушність таких передбачень було підтверджено 1938 року: тоді, після арешту Олександра Грушевського, його дружину Ольгу Олександрівну адміністративним примусом переселили з двох сусідніх кімнат на третій поверх, «ущільнивши» там Марію Сильвестрівну Грушевську (вдова Михайла Грушевського), а місце Ольги Олександрівни зайняв енкаведист Яровенко з родиною. Саме його найбільше мав на увазі Ігор Денисенко — інший, дещо пізніший мешканець дому, пишучи у спогадах, що «серед багатьох сусідів родини Шамраїв були й такі, яких треба було дуже остерігатись (крім безкінечних остерігань на роботі, в ЖЕКу, на вулиці і взагалі на кожному кроці)». Лише стіна відділяла Яровенків від кімнати Шапран, і тому упродовж багатьох років дві залякані жінки намагались не промовити зайвого слова: «Через стіну слухають». Жила в тій кімнатці Мотрона Кирилівна решту свого життя. Вона та її дочка Ганна (Галя) були найближчими людьми для такої ж розтоптанної родини репресованого історика Сергія Шамрая.

Ганна Марківна, за свідченням рідних, у 1936—1945 роках здобула фах лікаря-терапевта й одержала призначення до Трускавця, згодом повернулася до Києва, де працювала в одній з дитячих лікарень і зрештою — в медпункті на авіазаводі імені Антонова. Мешкала знову на Паньківській, 9, а близько 1990 року переїхала на Куренівку. Самотня (була неодруженою), маючи слабкий зір, Галина Марківна наприкінці життя стала зовсім незрячою і тому з березня 1998-го доживала віку у Кам'янці-Подільському, у небоги Людмили Георгіївни Чернової. Померла у жовтні 2000-го.

Шапрани майже нічого з речей не викидали. У київському помешканні Ганни Марківни на вулиці Попова вже у 1998 році музейники побачили меблі, антикваріат і книги з дому Грушевських, які упродовж багатьох десятиліть дбайливо зберігали Мотрона і

Ганна Шапран. Навіть через багато десятиліть господиня казала: «То речі Ціхоцьких!».

У 2003 році в Кам'янці-Подільському Людмила Чернова разом з кількома старовинними шкатулками передала музею добірку фотокарток, на яких ми впізнавали добре знайомі нам обличчя Грушевських: Олександра Сергійовича і його дружини Ольги Олександрівни (дівооче прізвище Парфененко), доньки Михайла Грушевського Катерини з двоюрідними братиком Сергієм і сестричкою Олею Шамраєвими. Справжньою сенсацією стало досі не відоме велике групове фото, зроблене у П'ятигорську, де зафіксована вся родина Грушевських: батьки Сергій Федорович і Глафіра Захарівна, їхні діти Михайло (на той час — магістрант Університету святого Володимира), Олександр і Ганна з чоловіком Віктором Шамраєвим. Присутність останнього вказує, що знімок зроблено не раніше 1891 року, коли Ганна Сергіївна вийшла заміж. А гімназична форма на Олександрові Грушевському засвідчує іншу крайню дату — 1895 рік, коли той закінчив Владикавказьку гімназію.

А ще через кілька років музей отримав решту зібрання родини Шапранів: десятки унікальних фотокарток із дому Грушевських, твори мистецтва, побутові речі і навіть скриню, що колись служила ліжком для Мотрони і Ганни Шапран. Ті реліквії бережуть пам'ять про дім Грушевських, підтримують його неповторну ауру.

Друкована версія

СТАТТІ ПО ТЕМІ

На Хортиці у Запоріжжі розгорнули стометровий Державний прапор України, фото

Ветерани АТО, військові ЗСУ і

Символ пам'яті про Голодомор: скульптура дівчинки з колосками стала жертвою вандалів, фото

Відому скульптуру «Гірка

Кладовище вояків УНР відреставрував у польському Ланьцуті

У місті Ланьцут, що на південному сході Польщі